

Gerald D. Oster, Patricia Gould, *Rysunek w psychoterapii*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999

Książka *Rysunek w psychoterapii* ukazała się w 1997 roku. Jej autorami są amerykańscy psycholodzy Gerald D. Oster oraz Patricia Gould. Praca została przetłumaczona na język polski w 1999 roku (Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999).

Publikacja traktuje o roli, jaką odgrywa rysunek w pracy z pacjentami z różnego rodzaju zaburzeniami. Autorzy opisują rozmaite podejścia terapeutyczne oraz poszczególne etapy terapii.

Omawiana praca składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym z nich autorzy uświadamiają czytelnikowi, iż zarówno rysunek, jak i inna twórczość artystyczna były od zawsze nierozłącznie związane z dziejami człowieka. Podkreślają ponadto, że rysunek jest podstawą komunikacji. Przed rozwinięciem języka bowiem ludzie porozumiewali się za pomocą symboli obrazkowych, podobnie dzieci potrafią rysować, zanim nauczą się pisać. A zatem rozdział ten dotyczy historycznych i rozwojowych aspektów ekspresji artystycznej oraz tego, jak stała się ona obiektem zainteresowania psychologów i terapeutów. Wspominają tu o teoriach Freuda i Junga, które stały się podstawą dla specjalistów wykorzystujących sztukę w pracy diagnostycznej. W rozdziale tym autorzy wyjaśniają również, dlaczego spośród wielu środków artystycznych koncentrują się właśnie na rysunku, jego obecnym zastosowaniu w odniesieniu do otoczenia. Rolą jego staje się zatem odzwierciedlenie emocjonalnych konfliktów i postaw jednostki, a nie tylko wskazanie osiągniętego przez nią stadium rozwoju.

Myślę, że autorzy niniejszej publikacji zbyt mało miejsca poświęcają elementom, które składają się na rysunek. W rozdziale tym wspominają tylko o barwie i roli, jaką odgrywa w sztuce. Pragnę zaznaczyć, że barwa jest formą projekcji i ekspresji osobowości twórcy, dobór kolorów natomiast jest wyrazem jego stosunku do świata. Autorzy nie zwracają uwagi na to, że barwy nie są tylko domeną dzieł sztuki, ale mają ogromną wartość symboliczną, wywołują skojarzenia oraz są projekcją osobowości. Brak jest również wzmianki o chromoterapii, czyli terapii poprzez barwy. Ta nowa dziedzina znajduje coraz więcej zwolenników, np. leczenie depresji światłem wchodzi w skład normalnej praktyki terapeutycznej. Problem ten szeroko opisuje Stanisław Popek w książce *Barwy i psychika*, która jest godna polecenia ze względu na swój interdyscyplinarny charakter, jak również ogromne wartości eksploracyjne.

W następnym rozdziale G. D. Oster i P. Gould opisują zastosowanie rysunku w procesie oceny osobowości. Została tu przedstawiona rola rysunków jako wskaźników dojrzałości rozwojowej i poznawczej oraz korelatów osobowości. Zawarto tu ponadto najpopularniejsze techniki stosowane w procesie diagnostycznym: Test Rysunkowy Goodenough-Harrisa, *Narysuj osobę* Machover, *Narysuj osobę w deszczu* Arnolda Abramsa, *Dom – drzewo – osoba* Bucka, *Narysuj rodzinę* Wollfa, łącznie z przykładami przypadków klinicznych i ilustracjami. Autorzy zwracają również uwagę na to, że obserwacja zachowania podczas pracy dostarcza terapeutce cennych informacji, podobnie jak rysunek. Przedstawiono tu także sposoby, których może użyć klinicysta, gdy natrafia na opór pacjenta w trakcie tworzenia relacji psychoterapeutycznej. Zaprezentowane metody badawcze w tym rozdziale są ubogie pod względem teoretycznym. Autorzy wspominają tylko o ogólnych zasadach i sposobie przeprowadzania badań. Brak jest natomiast konkretnych wskazówek diagnostycznych oraz zasad interpretacji wyników. Dlatego też osoby zainteresowane tematem oraz chcące wykorzystać metodę rysunku w pracy z pacjentami, a więc terapeuci, klinicyści oraz absolwenci wyższych uczelni rozpoczynający dopiero praktykę, niewiele wyniosą treści, które mogłyby być później przez nich wykorzystane. Pragnę w tym momencie zaznaczyć, że książka Anny Frydrychowicz *Rysunek rodziny* jest bogata w treści z tego zakresu i stanowić może dla czytelnika dobre podłoże teoretyczne. D. Oster i P. Gould nie wspominają także o tym, że rysunki są zdeterminowane współdziałaniem różnych czynników, nie tylko charakterologicznych, ale społecznych i kulturowych. Brakuje tu również wzmianki o tym, że rysunek dzieci powyżej 12 roku życia przestaje być istotnym środkiem wyrazu (Popek 1978). Ponadto autorzy za mało miejsca poświęcają zjawisku

projekcji. Nie wspominają o tym, że przed przystąpieniem do interpretacji rysunku należy ustalić, w jakim stopniu mamy do czynienia z projekcją. Jest to bardzo ważny problem ze względu na to, że większość testów projekcyjnych opartych jest na interpretacji nieformalnej. Rozdział ten jest polecany przez autorów szczególnej uwadze psychologów klinicznych, pediatrów, terapeutów sztuką, którzy stają przed zadaniem zdiagnozowania obecnego stanu człowieka. Z tego względu uważam, że informacje zawarte w tym rozdziale są zbyt pobieżne pod względem teoretycznym. Pomimo iż opisane przypadki kliniczne stanowią cenny materiał, są raczej dorobkiem autorów z pracy z pacjentami, nie mogą natomiast służyć osobom nie uprawiającym nigdy wcześniej terapii i diagnozy sztuką.

Rozdział trzeci dotyczy zastosowania rysunku w psychoterapii indywidualnej. Na wstępie autorzy opisują proces terapeutyczny, podkreślając dużą wartość rysunku w psychoterapii. Następnie ukazują przykłady technik oraz poleceń, które pozwolą pacjentom na większą swobodę ekspresji. W rozdziale tym autorzy opisali poszczególne etapy pracy indywidualnej z pacjentem. Mówią tu o postawie terapeuty wobec pacjenta, zachęcaniu go do spontaniczności, pobudzaniu fantazji. Załączono tutaj ilustracje dotyczące różnych kwestii emocjonalnych, które mogą pojawić się w trakcie procesu terapeutycznego. Ponadto podkreślone zostały problemy, które powinny być rozważone przez osobę wprowadzającą rysunek do terapii. W ostatniej części tego rozdziału autorzy zwracają uwagę na to, że rysunek może być wykorzystany w terapii krótkoterminowej, a zatem w sytuacjach kryzysowych oraz w przypadku ostrych wstrząsów emocjonalnych (tj. próby samobójcze, utrata pracy, choroba somatyczna). Końcowe podsumowanie procesu terapeutycznego zostało szczegółowo zilustrowane opisami przypadków klinicznych.

Rozdział czwarty poświęcony został zastosowaniu rysunku w systemowej terapii rodzinnej. Autorzy najpierw wyjaśniają pojęcie rodziny jako systemu, opierając się na teorii Satir. Opisują rodzinę funkcjonującą prawidłowo oraz rodzinę dysfunkcyjną, w której wykorzystuje się terapię sztuką w celu lepszego zrozumienia relacji między rodzicami i dziećmi, jak również między małżonkami. Przedstawione tu przypadki kliniczne ilustrują różnice w postrzeganiu tego samego układu rodzinnego przez jej członków. Dzięki temu można zauważyć, jak funkcjonuje rodzina, jakie występują w niej podsystemy, tj. diady, triady, i kto wchodzi w ich skład. Autorzy podkreślają, że rysunek często lepiej niż inne metody może ukazać zachodzące w niej interakcje. Przedstawiono tu kilka modeli postępowania, które stosują terapeuci posługujący się rysunkiem w celach diagnostycznych. Wymieniają psychodynamiczny model Kwiatkowskiej i Rubin, w którym terapeuta koncentruje się na poszczególnych członkach rodziny. Celem badającego jest tu zdobycie jak największej ilości informacji kosztem jak najmniejszego stresu. Drugie podejście Landgarten opiera się na innych podstawach filozoficznych, w których podkreśla się wzajemne oddziaływania w obrębie rodziny. A zatem koncentruje się na całej rodzinie, a nie na określonym pacjencie. W rozdziale tym zwrócono szczególną uwagę na strategiczny model Haleya, w którym wykorzystuje się rysunek jako alternatywną technikę generowania hipotez w trakcie diagnozowania rodziny. Zaprezentowano także opisy przypadków klinicznych, gdzie wykorzystano rysunek w celu oceny rodziny oraz par małżeńskich.

Ostatni rozdział niniejszej książki dotyczy zastosowania rysunku w terapii grupowej. Przedstawiono w nim teoretyczne podstawy funkcjonowania terapii grupowej oraz jej cele. Następnie autorzy opisali bardzo ogólnikowo etapy, przez które przechodzą pacjenci podczas terapii. W dalszej części tego rozdziału zostały przedstawione korzyści płynące z wprowadzenia rysunku w strukturę grupy i proces grupowy. Zaprezentowano tu wskazówki służące do określania i wzbogacania doświadczenia grupowego. Zawarto ponadto uwagi i polecenia dla osób prowadzących terapię, którzy w swojej pracy napotykają „trudnych” uczestników grupy, tj. osoby agresywne, izolujące się, nieśmiałe. Autorzy podkreślają tu kwestię dopasowania się osoby prowadzącej do pacjenta. Zawarto także polecenia, jak poprawić komunikację w grupie i nakłonić jej członków do współpracy.

Niniejsza książka dotyczy zastosowania rysunku jako metody do diagnozowania i terapii. Zawiera ona ilustracje i polecenia dotyczące rysowania, co w zamyśle autorów miało uwydatnić

użyteczność tej techniki dla osób zajmujących się poznawaniem i terapią pacjentów indywidualnych, w grupie oraz pracą z rodzinami. Wiemy, że stworzenie skutecznego związku terapeutycznego często stanowi problem. Niektórzy pacjenci stawiają opór oraz przyjmują postawę obronną. Rysunki wówczas są ważnym elementem komunikacji. Mogą pomagać w ujawnianiu się lęków, pragnień, fantazji. Niewątpliwie pomagają również zapanować nad impulsami i frustracjami. W książce *Rysunek w psychoterapii* autorzy przedstawiają podstawowe metody wykorzystania rysunku w diagnozie i leczeniu pacjentów z różnego rodzaju zaburzeniami. Jednak brak tu jest rzetelnego podłoża teoretycznego. Posługujący się rysunkiem psycholog w celu opisu osobowości pacjenta musi wnikliwie poznać, jak funkcjonuje jednostka. Aby móc ocenić jej zachowanie, niezbędna jest szeroka wiedza wyjaśniająca przyczyny i mechanizmy funkcjonowania człowieka. Zaprezentowany tu grunt teoretyczny jest zbyt ogólny i niewystarczający, szczególnie dla studentów i osób rozpoczynających pracę psychologa, którzy nie mają wystarczającej wiedzy i praktyki z tej dziedziny, a chcieliby ją zdobyć. Zaprezentowane w książce systemy punktacji, służące w zamyśle autorów do określania opóźnienia w rozwoju, są pobieżne i ogólnikowe. Publikacja niniejsza jest lekturą adresowaną do wąskiego grona czytelników. Okaże się zatem przydatna tylko klinicystom i terapeutom wykorzystującym rysunek w pracy z pacjentami, którzy pragną ugruntować swoją dotychczasową wiedzę i poszerzyć umiejętności praktyczne. Książka jest bowiem poradnikiem dotyczącym wskazówek terapeutycznych, a nie diagnostycznych. Pomimo iż zawiera ponad 90 ilustracji pacjentów z rozmaitych przedziałów wiekowych leczących się w systemie zamkniętym i otwartym, to pochodzą one tylko z populacji amerykańskiej. Autorzy nie wspominają o różnicach międzykulturowych, które mogą mieć duży wpływ na poziom graficzny rysunków. W Polsce zatem nie mogą być one materiałem porównawczym w odniesieniu do podobnych sytuacji czy problemów oraz sposobu ich interpretacji. Ponadto ilustracje zamieszczone w niniejszej książce są czarno-białe i nie są z tego względu dobrym uzupełnieniem tekstu. Autorzy nie wspominają o cennych badaniach prowadzonych w innych krajach, np. w Polsce, z tej dziedziny (prace B. Hornowskiego, S. Popka, S. Szumana, M. Tyszkiewicz), które dla polskich czytelników byłyby na pewno bardzo wartościowe. A zatem nasz dorobek dotyczący problematyki rysunku, jak również innych form sztuki nie jest taki „ubogi”. Reasumując, książka *Rysunek w psychoterapii* może służyć jako uzupełnienie literatury z tej dziedziny.

Małgorzata Wicha

Brenda Houghton, *Dobre dziecko. Jak sprawić, by nasze dzieci odróżniały dobro od zła?*, Wyd. Moderski i S-ka, Poznań 1999

„Jeśli chodzi o moralność współczesne społeczeństwo stało się bardzo milczące, a czasem nawet nieme”.

George Carey

Działania członków współczesnego społeczeństwa zagrażają przyszłej cywilizacji poprzez zmianę systemu wartości i zasad, które dotąd były podstawą regulowania stosunków między jednostkami oraz fundamentem przyszłego współistnienia. Rozbieżność między dziedzictwem moralnym a obecną hierarchią wartości i ideami teraźniejszej generacji ma ścisły związek z położeniem politycznym, gospodarczym, materialnym zarówno świata, jak i otoczenia jednostki.

Obrazy rzeczywistości dostarczane młodemu pokoleniu nasycone są informacjami o międzynarodowych i etnicznych napięciach, ekonomicznej i społecznej nierówności, silnej rywalizacji